

ASUTUS PUREUTUU KIINNI JOKIVARTEEN

Ensimmäiset kirjalliset tiedot Rovaniemen asukkaista ovat 1540-luvun veroluetteloissa. Rovaniemen kylä käsitti silloin koko Ounasjokivarren, ja siinä oli 19 taloa, pohjoisin luultavasti Heiskarinniemiessä Tapionkylän yläpuolella. Korkalon kylässä oli kuusi taloa pääasiassa Ounaskosken ja Kirkonjyrhämän rannalla. Muurolan kylän viisi taloa sijaitsivat Rautiosaaressa ja jokivarressa sen alapuolella. Jaatilassa oli vain yksi talo. Rovaniemen väkiluku oli yhteensä parisataa henkeä.

Seuraavina vuosikymmeninä asutus vuoroin vahvistui ja heikkeni. Muutokset olivat nopeita ja voimakkaita. 1560-luku oli rauhan aikaa, ja sääolotkin olivat suotuisat. Karjanhoidon ja viljelyn menestyminen rohkaisi jakamaan vanhoja taloja useammiksi. Mutta jo 1568 ja 1569 olivat pahoja katovuosia, ja 1570 alkanut sota Venäjää vastaan tuntui sekä raskaina ylimääräisinä veroina että vihollisen suorit-

tamina hävityksinä vuosina 1578 ja 1589.

Täyssinän rauhan (1595) jälkeen käynnistyi voimakas asutustoiminta, ja sääolotkin paranivat. Autioituneet talot asutettiin, ja varsinkin savolaiset veivät asutusta myös ennen koskemattomiin paikkoihin jokivarressa. Varsinaisiin erämaihin, pois suurten jokien varsilta, asutus levisi vasta puolitoista sataa vuotta myöhemmin.

Vaikka Ruotsi luki Rovaniemen alueisiinsa ja keräsi täältä verot, se ei tarjonnut rovaniemeläisille suojaa ulkoista vihollista vastaan. Talonpojat joutuivat itse vastaamaan ko-

Talot rakennettiin useimmiten pääty jokeen päin, ja jokipäähän sijoittui asutuin huone pirtti. Navetta oli yleensä vastapäätä, ja pihaa rajasi kolmannelta sivulta varastorakennus eli puovi. Sauna, riibet, aitat ja ladot olivat kauempana. Talon ympärillä olevat pelot aidattiin, jotta kesäisin metsästä ruokansa hakevat lehmät ja lampaat eivät päässeet niihin. Pullin talo Kemijoen äyräällä Ounasvaaran alla.

tiseutunsa puolustamisesta. Ruotsin toimet vaikuttivat jopa päinvastoin: yritykset Kuolan ja Pohjois-Vienan valtaamiseen aiheuttivat vienankarjalaisten kostoretken vuonna 1611. Rovaniemen kylästä poltettiin silloin yhdeksän ja Korkalosta yksitoista taloa. Tämä jäikin viimeiseksi sodan hävitykseksi aina vuosiin 1940 ja 1944 saakka. Vuonna 1621 taloluku oli 68, ja väkiluku lienee ollut lähes 500 henkeä.

Viirin talo perustettiin 1600-luvun puolivälissä Kemijoki-varren komeisiin maisemiin kalaisan joen ja suotuisan paikallisilmaston turvin.

Karjan talvirehu hankittiin tulva- ja jänkäniityiltä, joitten niittämisessä käyrävartinen viikate oli oivallinen väline. Rovaniemen kotiseutumuseo.

1800-luvun puuastioita Rovaniemen kotiseutumuseossa: vasemmalta puulautanen, kippo eli haarikka, kaksi pabkakuppia ja kalakaara. Rovaniemen kotiseutumuseo.

Sotien ja katovuosien kovaa aikaa

Talomäärä alkoi kuitenkin jo 1620-luvulla laskea nopeasti jatkuvien sotaväenottojen, kovan verotuksen ja katovuosien vuoksi. Kylmin sääjakso sattui 1620- ja 1640-luvun välille. Monet pakenivat veroja ja sotaväenottoja Venäjälle tai Lappiin. Kemijärvi sai 1600-luvulla heistä monet asuttajansa. Vuonna 1648 Rovaniemen asuttujen tilojen määrä oli ainoastaan 38 savua.

1650-luvun alussa asutus elpyi nopeasti. Parantuneiden sääolojen lisäksi siihen vaikutti lääninherrojen suopeus. Vuonna 1695 savujen määrä oli 55, millä tasolla se pysyi läpi isonvihan vuosien 1700–21.

Sodat vaativat veronsa

Ruotsin suurvalta-asema vaati vuodesta 1555 lähtien rovaniemeläisiäkin aseisiin lähes jatkuvasti. Vuosien 1630–1721 aikana Rovaniemeltä joutui lähtemään sotamieheksi ainakin 101 miestä. Vaikka lukumäärä ei vaikuta kovin suurelta, se koski kuitenkin toimeentuloon viedessään suoraan tiloilta 69 miestä. Loput olivat renkiä ja muuten tilallisten palkkaamia.

Rovaniemeläiset osallistuvat vain harvoin taisteluihin. Pääosin he olivat Pohjanmaan rykmenttiin sijoitettuina varuskuntajoukkoina, 1630-lu-

Tärkein käyttötavaroiden raaka-aine oli puu, jota osattiin taivuttaa mitä moninaisimpiin tarpeisiin. Suolakalarasia Rovaniemen kotiseutumuseossa.

vulla Wismarissa, 1640-luvulla Narvassa ja vuodesta 1655 Riiassa vuoteen 1708 asti. Monet elivät kaukaisissa varuskunnissa vuosikymmeniä ja perustivat sinne perheensä. Varuskunnissakin kuolema kohtasi sairauksien vuoksi useita.

Merkittävimmat taistelut, joihin rovaniemeläiset osallistuivat, olivat vuonna 1642 Leipzigin ja 1709 Pultavassa. Vuodesta 1710 lähtien he taistelivat Suomessa. Kaarle XII:n sotaretkeen Norjan tuntureille joutui osallistumaan 15 rovaniemeläistä, joista keskimääräistä useampi eli yhdeksän selvisi hengissä.

Maatalouden merkitys kasvaa

Vuonna 1608 tehdyssä verolepanossa pelto- ja niittyalat todettiin niin pieniksi ja pelton laatu niin heikoksi, että veroyksikön eli manttaalin

tärkeimmäksi perusteeksi tulivat kalavedet.

Maatalouden merkitys kuitenkin kasvoi vähitellen. Karjaa pidettiin joka mökissä, sillä se antoi perusturvan kylminäkin vuosina. Lehmä oli 1500-luvun puolivälissä keskimäärin 3,5–5 taloa kohti, mutta vuosisadan lopulla lukumäärä laski yhteen. 1620-luvun hyvinä vuosina tyypillisessä rovaniemeläistalossa oli 6–7 lehmää, kolme muuta nautaa, hevonen ja puolenkymmentä lammasta. Suurimmat karjat käsittivät 12–15 lehmää ja hevosia kaksi tai kolmekin. Joissakin taloissa oli sikojakin. Mutta kaikki silloiset kotieläimet olivat nykyisiä paljon pienempiä ja niiden maidon ja lihan tuotto vaatimatonta. Huonoina vuosina karjaa teurastettiin syötäväksi, ja karjarutotkin verottivat sitä.

Karjan pito perustui pitkälle luonnonniityihin. Ounasjokisuun ranta- ja saariniityt olivat keskittäneet tiheimmän asutuksen Ylikylän ja Saarenkylän alueelle, mutta myös syrjäisten järvien ja purojen rantaniityt korjattiin penikulinien takaa.

Mitä enemmän talossa oli karjaa, sitä enemmän oli lantaa levitettäväksi pellolle. Siitä huolimatta peltoalat olivat pieniä, 1620-luvulla keskimäärin puolisen hehtaaria tilaa kohden, suurimmissa vaajat kaksi hehtaaria. Sekin

teetti töitä kylliksi, kun muokkaus hoidettiin ihmisvoimin.

Ohran ohella alettiin viljellä myös ruista. Kaskiviljely liittynee savolaisten tuloon, mutta pian ruista viljeltiin myös pelloissa. Keskimääräinen viljasato oli 1600-luvulla kuutisen tynnyriä eli vajaat 900 litraa tilaa kohti. Etelämpänä se ei olisi riittänyt kotitarpeiksi, mutta täällä tyydyttiin niukempaan leipään, jota korvattiin kalalla. Silti pelto-
viljely oli Rovaniemellä laajempaa kuin jokisuulla, jossa isännät puuhailivat kesäkaudet lohipyödyksen äärellä.

Talollisten lisäksi vain vähän muita

Kahdentoista talon Kemihäärä oli suurin kylä 1700-luvun alussa. Jokunen talo oli keskittynyt Saarenkylän yläpäähän ja loput sijaitsivat hajallaan Kemijokivarressa. Ounasjoen kylässä oli yksitoista taloa ja Rovaniemen kylässä, nykyisen Ylikylän alueella ja osin Saarenkylässä, seitsemän. Ounaskosken niskan ja Valajaskosken välisellä alueella

1600-luvulla kettuja alettiin pyytää raudoilla. Rovaniemen kotiseutumuseo.

Korkalossa oli kahdeksan taloa ja sekä Muurolassa että Jaatilassa kummassakin viisi.

Vuonna 1710 Rovaniemen asukasluvuksi on arvioitu noin 400–420 henkeä eli vieläkin lähes sata pienemmäksi kuin 90 vuotta aikaisemmin. Pääosa väestöstä oli talollisia. Vuoden 1710 manttaaliluettelon 148 hengestä oli isäntiä ja emäntiä 90, heidän poikiaan ja tyttäriään 14, veljiään ja sariaan 20 ja vävyjään ja kälyjään 6. Renkejä on merkitty vain kolme ja piikoja yhdeksän, mutta todellisuudessa heidän määränsä oli jonkin verran suurempi. Lisäksi väestöön kuului itsellisiä, jotka asuivat vanhalla autiotilalla tai jonkin tilan mailla olevassa torpassa. Vuonna 1683 sellaisia oli 17 perhettä tai henkilöä.

Metsästys oli pitkään tärkeä sekä turkisten että riistalihan vuoksi. Keihäät ja nuolet vaihtuivat vähitellen pyssyihin.

Velka tuli tutuksi

Se tarvittava, mitä metsistä tai pelloista ei saatu, vaihdettiin kauppialta Kemian markkinoilla tai kierteleiltä karjalaisilta. Rovaniemeläiset tarjosivat kalaa, erityisesti haukea, siikaa ja lohta, sekä voita ja turkiksia. Itse he tarvitsivat varsinkin viljaa, rautaa ja muita metalleja, kankaita ja 1600-luvun jälkipuoliskolta lähtien myös tupakkaa, viinejä ja kirjojakin. Näihin aikoihin rovaniemeläiset oppivat itsekkin polttamaan viinaa.

Tornion ja Oulun porvarien elinehto olivat asiakkaita. Heidän pitämisekseen porvarit alkoivat 1600-luvun puolivälissä myöntää takamaitten talonpojille laajamittaisesti velkaa. Korkoa velasta ei peritty, vaan porvari sai korvauksen talonpojan tuotteiden edelleen myynnistä. Velan takaisinmaksun takeena oli ennen kaikkea lohi, jonka tiedettiin vuodesta toiseen nousevan Kemijoen patoihin.

Jo ennen isoavihaa velkakauppa oli täysin hallitsevassa asemassa erityisesti Kemian pitäjässä. 1600-luvun lopulla Rovaniemen 55 asutusta tilasta 31 oli kiinnitetty. Pahimmissa veloissa oli pappila. Velkakaupan käynnistyminen oli rovaniemeläisille hyödyllistä, sillä sen ansiosta he pääsivät 1600-luvun jälkipuoliskon vaikeista vuosista paljon helpomalla kuin aikaisemmin.

